

Hátrahagyott szófejtések*

Bevezetés. — A magyar történeti jelentéstan munkálatai közben számos olyan adat fordult meg a kezemben, amelyek szótörténeti, etimológiai és frazeológiai szempontból értékes ismeretet tartalmaztak. Ezeket gyűjtve, rendezve és a már régtől fogva ismert adatokkal egyesítve néhány új szófejtést és szólásmagyarázatot tudtam megfogalmazni. Ezeken kívül néhány szótörténeti adat felvételét is célszerűnek tartottam, mint például a *boncol* esetében, ahol mindjárt az első adat orvosi vonatkozású. A szavak között vannak idegenből átvettek, de vannak eredeti magyar elemek is, amelyeket magyarázni igyekszem. Mindezeket nyelvek szerint csoportosítottam.¹ A nyilvánvalóan idegen, de közelebbről meghatározhatatlan eredetűeket elkülönítettem.

Lesz szócikkeim között néhány, ahol kénytelen vagyok korábbi szófejtésemet a TESz. merev elutasításával szemben, új adatokkal megtámogatva továbbra is fenntartani. Ezt nem olyan szándékkal teszem, mintha mindenképpen a magam igazát keresném, hanem mert az adatok melletttem szólnak.

A szólások körében főleg néhány eddigi téves magyarázat helyett igyekszem új adatokkal hihetőbb megoldást adni, de vannak egészen új magyarázataim is.²

Mindez az anyag nem valami rendszeres kutatási terv eredménye, hanem inkább csak a történeti jelentéstan és a történeti frazeológia előkészítő olvasmányjaiból nyert melléktermék.

Az 1965-ben, 1975-ben és 1994-ben a Nyelvtudományi Értekezések 50., 88. és 138. számaként megjelent füzeteimhez hasonlóan a jelen cikkeket is célszerűbbnek láttam nem folyóiratokban egyenként elhelyezni, hanem együtt megjelentetni. Egyrészt ugyanis vannak egymásra utalások, másrészt meg az egész gyűjteményből jobban kiviláglik a kutató módszer is.

Mivel eddig elég sok szó eredetét igyekeztem megfejteni, vannak, akik úgy gondolják — s ezt egyik barátom szóban is kifejezte nekem — hogy gyűjtöm az adatokat, aztán „szabadjára engedem a fantáziámat”, és írom az etimológiákat. Hát erről szó sincs! Számos esetben az adatokat évtizedeken át hordozom magamban, amíg eljutok odáig, hogy minden körülményt mérlegelve egy megoldást leírok. Az etimologizálásban sohasem a pusztá összecsengésből, hanem a jelentésből és, amennyire meg lehet állapítani, a használati körből indulok ki. Számomra bármilyen csábítóan összecsenghet két szó, ha a jelentés és használati kör nem vág össze, eszembe nem jut, hogy összekapcsoljam őket. Így ma is szilárd meggyőződése, hogy a *veszteg* határozószónak semmi köze a *veszt* igéhez, a *kopó* kutyanévnek a *kop* igéhez, és az *ökkel* igének ugyancsak semmi köze az *ököl* főnévhez. Ami a hangalak egyezését vagy nem egyezését illeti, nem egy olyan eset van, hogy a hangalaki nehézség ellenére egy idegen és egy magyar szó etimológiai rokonsága mellett foglalok állást, mert a jelentés, illetve használati kör pontosan egyezik.

* A szerző gépirásos hagyatékából. A befejezetlenül maradt írásnak KISS LAJOS adott címet. Ő gondolja a szöveget is.

¹ A kézirat sajnos torzóban maradt. Az alábbi szómagyarázatok csak magyar elemeket tartalmaznak. Az elkészült szólásmagyarázatok más publikációkban kaptak helyet. L. különösen HADROVICS LÁSZLÓ, Magyar frazeológia. Történeti áttekintés. Bp., 1995. 293—307.

² L. 1. sz. jegyzet.

Össze merem kapcsolni az óorosz *vuson*-t a magyar *vászón*-nal, a régi német *festel*, *bestel* alakokat a magyar *becsó* [> *becő*]-vel.

A jelen publikációban közzétett cikkeken kívül számos olyan etimológiai összevetésem van, amelyeket még nem tudtam részletesen kidolgozni. Lehet, hogy ezek közül egyet-kettőt még cikk formába tudok önteni, de lehet, hogy valamennyi megmarad két-szavas összevetésnek. Egyszer talán ezeket is közölni fogom, talán akad, aki vagy kidolgozza, vagy elveti őket.

Itt kell köszönetet mondanom két jóbarátnak, akik ebben a munkámban is odaadóan támogattak. Kiss Lajosnak, a Nyelvtudományi Intézet osztályvezetőjének köszönöm, hogy a kézirat lektorálását vállalta, és számos jó adattal gazdagította. Nyomárkay Istvánnak, az ELTE Szláv Tanszék vezetőjének köszönöm, hogy főleg hosszabb betegségem idején részint adatok utánkeresésével, részint adminisztratív gondjaim átvállalásával munkámat közvetlenül és közvetve is segítette.³

béketűrés, béketűrő. Ez az összetétel az első pillantásra nagyon furcsán hat. Miért kell a békét tűrni? A mai alak nem régi keletű. Kialakulása egyik tipikus esete azoknak a folyamatoknak, amikor szintaktikai szerkezetek tagjai feladják önállóságukat, és némi alak módosulással összetétellé válnak. Ilyen pl. a régiségben jól adatolható *atyafi*, *láb-beli*, *alattvaló*. Ezeket megelőzték az *atyám fia*, *lábam beli* és *alattam való* típusú kapcsolatok. Hasonló fejlődésen mentek keresztül a *béketűrés* és *béketűrő* is. Mindkét típus eredetileg egy határozós és egy jelzős kapcsolatból származott: *békével tűrés*, *békével tűrő* és *békességes tűrés*, *békességes tűrő*. A példák nem egyformán gyakoriak az egyes típusokban: 1671: „Az mi nem jobbulhat (,) *békével türese*... leg nagyobb szerencse” (RMKT. 17. sz. 10: 472); 1682: „Mindent szenvedsz könnyen akár-mi rosz érjen, Csak légy *békével-tűrő*” (i. m. 11: 130). — 1570: „*békességes tűrésre* tanyitta és inti vala őket” (HeltHáló 103); 1671: „*Békességes türest* el ne távoztassunk” (RMKT. 17. sz. 10: 469); 1671: „*békességes türest* jovalnia” (i. m. 10: 518); 1675: „Hozzá szokdogalván nagy *békességes tűréssel* szenvedé” (NySz.); 1682: „*Békességes-tűrés* mindennél erősb ércz” (RMKT. 17. sz. 11: 129); 1708: *Békességes türesben* (i. m. 11: 64); 1708: *Békességes türéssel* (i. m. 11: 65); 1748: Minden *békességes tűrésemből* fottig ki fárasztott (NySz. Faludi). — 1590: „Az tűrő természetű ember ideig *békességes tűrő*,” (NySz. Károli).

Hogy a rövidült alakok mikor kezdenek feltűnni, talán a Nagyszótár gazdag cédulanyagából meg lehetne állapítani. Arany Jánosnál már mindkettő megvan: „Uj bocskor lyukas lesz, ha örökké nyúzod; Így a *béketűrés* elkopik idővel. Hagyja magát tenni *béketűrő* bábbá” (ÉrtSz.).

bírságnap ívtua. A Halotti Beszédnek ezt a kifejezését az újabb magyarázók úgy értelmezték és értelmezik, hogy a *jutva* határozói igenévnek személyes alanya van, a *bírságnap* pedig ragtalan határozó, értelem szerint: ’ítéletnapon, végítéletkor’. BENKŐ LORÁND (Az Árpád-kor magyar nyelvű szövegemlékei. Bp., 1980. 287) ugyancsak ezt a fel-fogást vallja, többször megismételve a „ragtalan”, illetőleg „jelöletlen határozós” szerkezet kifejezést. Kár, hogy BENKŐ ezen a helyen egyúttal nem mondja meg világosan, hogy ilyen értelmezés szerint a *jutva* igenévnek mi vagy ki lenne az alanya, maga az Isten, aki a bírságnapon ítélni jön, vagy az elhúnyt, aki bírságnapra, azaz ítéletre jut.

³ Itt a „Budapest, 1996.” dátum zárja a Bevezetést, majd az „1. Magyar elemek” alcím nyitja a szómagyarázatokot. Mivel a kézirat befejezetlenül maradt, nem tudjuk, hogy a szerző mely szómagyarázatokot szánta a „Jövevény elemek” fejezetébe. (Vö. talán: MNy. 1998: 68—70.)

Akár egyik, akár másik alanyt tételezzük is fel, szerintem ez az értelmezés helytelen, mert a *jutva* igenévnek maga a *bírságnap* az alanya. Az egész kifejezés értelme tehát mondattá alakítva: 'amikor eljön az ítéletnap'.

Ezzel a véleményemmel semmi újat nem mondtam, mert ezt már ZOLNAI GYULA (Nyelveml. 70) 1894-ben megfogalmazta: „*bírságnap ívtua*, am. [= annyi mint] a bírságnap eljutván, azaz: elérkezvén az ítélet napja. A nép ma is mondja még: *idő jutva*. (Vö. *idő múlva, egy év múlva* stb.) A *bírság* szónak itteni jelentése ('ítélet') más emlékeinkben nem fordul elő.” ZOLNAI-nak ez a szerintem egyedül helyes értelmezése idővel feledésbe ment, vagy talán nem is hittek neki. Éppen ezért gondoltam, hogy nem lesz fölösleges ezt a kifejezéstípust részletesebben megvizsgálni és analógiákkal megvilágítani.

Szerintem a ZOLNAI-tól eltérően értelmezőket megzavarta a *jut* igének mai leszűkült használati köre, amely régebben párhuzamos volt, szinte tökéletesen egyezett a *jön* igéjével. (Azért is gondoltam arra, hogy a két igét azonos töből származtassam. Vö. NytudÉrt. 88. sz. 59.) Ma mondhatjuk: *eljött az ebédidő*, de nem mondhatjuk: **eljutott az ebédidő*. Régen pedig volt ilyen, amint még látni fogjuk. De lássuk először a jelölt és jelöletlen időhatározó kérdését.

Az *-n* ragos időhatározó mellett az emlékekben gyakori a ragtalan (jelöletlen) időhatározó főleg a *-nap* és *-kor* végű összetett határozószók esetében. Ha azonban végignézzük a Nyelvtörténeti Szótárban az olyan határozókat, mint *áldozó-nap, böjt-nap, eszten-nap, ítélet-nap, jeles-nap, rövid-nap* stb., mindenütt azt látjuk, hogy az időpont megjelölésére a ragtalan határozó mellett állandóan az *-n* ragos alak is használatos, sőt egyes esetekben, mint pl. *napi-nap, rövid-nap, vagy teg-nap*, az *-n* ragos alak időben megelőzi a ragtalan: *napi napon, rövid napon, tegnapon*. (Tüzetesebb vizsgálattal meg lehetne állapítani, hogy a ragtalan alakok akkor jelennek meg, amikor egy-egy kifejezés annyira állandósul, hogy a *-nap* már magában, rag nélkül is szinte maga válik raggá. Hasonló ez a *-koron, -kort* és *-kor* esetéhez, ezt azonban részletesebb példatárral kellene bemutatni.)

Magával az *idő* szóval alkotott kapcsolatokban az időpont meghatározására ragtalan alakot soha nem használtak, a NySz. (1: 1539—1540) csak ilyen példákat ismer: *rövid időn, hamar időn, hajnal időn, tél időn*. (Eltételezve természetesen olyan esetektől, amikor a szövegösszefüggés más határozóragot kíván, vagy amikor az *idő* mint alany ragtalan marad.) — A HB.-ben háromszor fordul elő a *nopun* alak: *ki nopun* és *ez nopun* (2x). Mindhárom esetben a főnévnek névmási jelzője van, ami azt mutatja, hogy még semmiképpen sem gyengült határozószóvá. Ha tehát a *bírságnap* valóban határozó lenne, *-nopun* alakot várnánk. A *bírságnap* azonban nem határozó, hanem alany.

Ezt a véleményemet csak még jobban megerősíti a kapcsolat a *jut* igével. A *jut* és *jön* kezdetben teljesen azonos jelentésűek, és mint mozgást jelentő igékhez irány- és véghatározók kapcsolódnak. Az egyik ilyen leggyakoribb határozórag a *-ra/-re*, amely konkrét és absztrakt síkon egyaránt használatos. A konkrét helyi használatra fölösleges példát idézni, annál fontosabb az absztrakt síknak, számunkra természetesen az idő síkjának megvilágítása. Az idő síkján az irány- és véghatározói szerep egybemosódik. Néhány példa a *jut* igével: „Mykoron *jut* vala hatod *orara* ...” (PéldK. 19); „*iutand* èzer haromzaz XXXIj *napokra*” (BécsiK. 167); „mykoron *jvtot* volna halalanak *ideyere*” (DomK. 171); „annera kesertetyk vala ehsegei ... hog *napnak* elsev *jdeere jutvan* oly jgen ehezyc vala” (PéldK. 19); „Nagy *cetertekre iutuan* kedeg meg *mossa vala az sororok labayt*” (MargL. 11). A *jut* ige és a *-ra/-re* határozórag kapcsolata az idő kifejezésére annyira szilárd volt, hogy a fordító akkor is használta, amikor a latinban *in* + ablativus állt. A Domonkos-kódex (213) ad erre egy nagyon tanulságos példát: „ubi fugiam, misi ad te, Deus meus, miserere mei, dum *veneris in novissimo die*” : „houa fussak ha nem chak te hozyad en istenem• irgalmaz en nekem mykoron *jvtandaz az vtolso napra*”; mai nyelven: 'amikor az

utolsó *napon* eljössz’. Ha tehát a HB. *birsagnop ívtua* valóban határozós szerkezet lenne, és akár az *Isten*, akár a *megboldogult* volna a hiányzó alany, mindenképpen *-ra* végződésű határozót várnánk. A jelöletlen határozó feltevése tehát azért is valószínűtlen, mert nincs arra példa, hogy a *-ra/-re* funkcióját mozgást jelentő ige mellett valamilyen jelöletlen határozó látná el.

Marad tehát ZOLNAI értelmezése. Az alany maga a *bírságnap*. Az ilyen típusú magyar kifejezésnek a latin ablativus absolutus a mintája, és a magyarban is az időhatározói mellékmondatnak rövidített, a következő mondatról szerkezetileg független (abszolút) formája. Egy eseménysorozat lezárásaként főleg a *meglevén, elvégezvén* szerepel mint átvezető formula egy újabb közléshez. Idővel kapcsolatban pedig a *levén, múlva, múltán, telve, telvén, jutva, jutván* igenevek a leggyakoribbak. Néhány példa: „Ezek meg leuen monda zent damoncos atyank” (DomK. 110; hasonlóan 316); „Ez bezedek el vegezven legottán meg gyogula ez soror” (MargL. 64); „egi keues idő el mulua, mōda ianos” (WeszprK. 74—5); „Ez latasnak vtanna keuees napok el mulvan zent margyt azzon ez velagbol ky muleek” (MargL. 112); „El muluan egy nehan nap: zent damoncos atyank meg latogata ez azzonyallatot” (DomK. 91); „Hosweth napya el mivlvan, ewezenek Troyaban” (NySz. 2: 928, JordK. 773); „Lyppa vára, negyven esztendő telve, Keresztyéneknek lön viszont kezébe” (RMKT. 17. sz. 1: 64); „Ewk ydó bel telween, el weznek” (NySz. 1: 1539, ÉrdyK. 53). Végül a legközelebb álló példa: „Azert az ebed jdev el jutvan: az saphar mene zent damancos atyankhoz” (DomK. 81). Pontosán egyezik ezzel a HB.-ben: „hug ur ... *birsagnop ívtua* ... ilezie wt.” ZOLNAI VILMOS magyarázatát tehát vissza kell helyoznünk jogaiba.

boncol. Az alábbi két adat csak annyit tesz hozzá eddigi ismereteinkhez, hogy ennek az igének mint anatómiai szakszónak létezését a XVII. századból és a XVIII. század elejéről igazolja. — Az első adat egy 1655-ből való pasquillusban szerepel, ahol többek között Enyedi Sámuel orvos doktor is nevetségessé van téve:

Samuel Enyedi mi közöttünk exlex
Indoctus medicus, optimus carnifex,
...
Az vérontók között mi nállunk egyik grex.

Angliabul hozott orvos doctorságot,
Magyar nemzet közé merő hóhérságot,
Mondják, oda fel is sok embert *fel bonczolt*,
Mi nállunk is immár ahoz hozzá fogott.
(RMKT. 17. sz. 9: 347)

A másik adat egy disznóölési oktató versben maradt fenn 1701-ből:

Hízott ártányidnak mesd meg késsel torkát,
Alájok, reájok hányass elég szalmát.
Perzseltesd, *bonczoltasd*, csinálj bővön kolbászt,
...
Ahhoz tudó ember — vigyázd! — az *bonczolást*
Jól tegye, végezze mindenféle vágást.
(MGSz. 5: 209)

A nyelvújítók tehát, amikor a *boncol* igét orvosi műszóvá avatták, nagyon is az élő nyelvből merítették.

folyóirat. Ezt az összetételt megelőzte a *folytatott írás* (1794) és a *folyóírás* (1795). Maga a *folyóirat* 1819-ben jelentkezik először. (Adatok a TESz.-ből.) Az utóbbi formában megállapodott összetett szó a német 'Zeitschrift' megfelelője, de nem alaki másolata.

Eredetét a TESz. nagyon helyesen a *folyik* ~ *foly* igének régi 'fut, halad' jelentéséhez kapcsolja, és hivatkozik a *folyó év*, *folyó hó* jelzős kapcsolatokra, illetőleg ezeknek latin és német mintáira, mint *annus currens*, *laufendes Jahr* stb. Mindez lényegében igaz, nincs is szándékomban vitatkozni vele, csak egy valamivel közelebbi kapcsolatra szeretném felhívni a figyelmet. A régebbi németben még használatban volt a közvetlenül a latinra visszavezethető *Kurrende*. Ennek jelentése egyrészt 'kéregetve körüljáró gyermekkórus', másrészt 'időközönként megjelenő írás', 'Laufschreiben' volt (HEYSE, FrWb.²¹ 479). Ugyancsak a latin *currere* igéből származó, de már a franciából átvett régebbi német *Couranten* (tb., HEYSE i. m. 158) jelentése 'umlaufende (zirkulierende) Zeitungen oder Zeitschriften'. Ezek a tudósítások a mai újságok és folyóiratok ősei voltak és a nemzetközi információban nagy szerepet játszottak. A német újságokat az oroszok rendszeresen lefordították és nyomtatásban kiadták. Címük *vesti-kuranty* volt. Az 1600 és 1650 között megjelentek ma gyűjteményes kiadásban állnak rendelkezésre. Monografikus feldolgozásukat ROLAND SCHIBLI adta (Die ältesten russischen Zeitungübersetzungen [Vesti-Kuranty]. 1600—1650. Bern ... Paris, 1988. Slavica Helvetica. 29.)

A magyar *folyóirat* valószínűleg nem közvetlenül kapcsolódik a *Couranten* német névhez. Jelentésében mindenképpen benne van, hogy folyamatosan jelenik meg, másrészt hogy az országban körbe jár, cirkulál, de lehet, hogy közvetlen mintája a HEYSE-től fentebb idézett *Laufschreiben* volt. Mint több más esetben, itt is a purista német fordítást követhette a magyar. Hasonló ez ahhoz, mint ahogy a nemzetközi *Kapital*-nak német *Stammgeld* értelmezése alapján lett a magyar *tőkepénz* (MNy. 1974: 348).

földszint. Tökéletesen egyetértve azzal, amit a TESz. erről az összetételről mond, az alakulását pótlólag még néhány adattal szeretném szemléltetni. — A 'föld felülete' értelemben a régiségben nagyon jól adatolható a *föld színe* kifejezés. A NySz. (3: 248) adatain kívül még 1630 (a földről szólva:) „Essö ha nem öntözi, hasadoz az *színe*” (RMKT. 17. sz. 4: 460). Nincs viszont a NySz.-ban adat a *földszín* összetételre. Íme egy példa 1645-ből: „[A földben a só] Néhul öt singnire mi szemeink elöt, Sok helt közelebb-is az *föld szín* felé jöt.” (RMKT. 17. sz. 4: 450). És végül a *föld szint* határozói alakra egy újabb példa 1686-ból: „Nem *föld szint*, meljsegen, hanem az egekben Lakik a szent Isten” (i. m. 11: 575). A mai *földszint* tehát pontosan úgy keletkezett, mint a *vízszint*.

-képpen. Ennek a ragunknak (vagy mások szerint névutónknak) történetével, funkciófejlődésével nagyon sokan foglalkoztak, de eredetére tudtommal senki sem próbált fényt deríteni. Mellőzve itt a régi mesterek megnyilatkozásait, az újabb kutatók közül sem BERRÁR JOLÁN (NytudÉrt. 13. sz. 22—30), sem K. E. MAJTYINSZKAJA (NytudÉrt. 104. sz. 540), sem ZSILINSZKY ÉVA (MNy. 77: 82—4) nem nyilvánított véleményt, hogy ez a grammatikai elemünk miből és hogyan keletkezett. Az világos, hogy a *kép* alapszó van benne, de mi a végződés? Véleményem szerint a *-képpen* nem egyéb, mint a *képben* határozóragos főnév. Ennek bizonyításához kissé részletesebb elemzés szükséges.

Ismeretes, hogy a *kép* olyan értelemben, mint valakinek 'helyettese, mása' kétféle módon csatlakozik a helyettesített főnévhez. Az egyik típusban a *kép* birtokos személy-

jelet kap, és ehhez járulhat a *-ben* rag. Ha tehát valaki a *király képe*, akkor a *király képében* intézkedik. Ez a típus a régiségben annyira közönséges, hogy elég egy példát idézni: „Az kedeg ky tegedet az kereztszegr hoz vala . zol vala te erted vagy te kepedben.” (DomK. 212.) Megjegyezhető még, hogy a *kép* helyett állhat *ábráz*, *ábrázata*, *forma*, sőt *tekintés* is. Ezekkel azonban a továbbiakban nem foglalkozunk. Minket itt a *kép* toldalékolásának másik típusa érdekel, amikor a *kép* birtokos személyjel nélkül csatlakozik a helyettesített főnévhez és így kaphatja a *-ben* ragot: *madár képben*, *gyermek képben* stb. Ilyenkor az első főnév melléknévi jelzővé lesz.

Régen, már a Königsbergi Töredékben és a kódexekben is a *képpen* már mint grammatikai elem jelentkezik ugyan, de a XVI. és XVII. századi szövegekben még itt-ott világosan felismerhető az eredeti *képben* (mint ragos főnév) és a *képpen* kapcsolata. Néhány példa: „A szerelmet írják *gyermek-képben*, mert az ki bölcs, okos, az eltávoztatja, Csak az *gyermekekhez hasonló* emberek vannak birodalmában” (BalB. és 16. sz. költ. 555); „Az szerelmet írják uakon, mezitelen, Abrazattiat penigh kicsin *gierniek kepedben*” (RMKT. 17. sz. 10: 573); [Jupiter szerelmi kalandja Lédával:] „*Madárképben* Jupiter öltözött volt, *Ezképpen* üvele közösködött volt” (BalB. és 16. sz. költ. 124); „Ez Czik-kelt-is az Pápa meg ondokitotta Irás kívül az Lelket hogy Istennek mondta, *Madár képpen* személyben nagy vaksággal írta” (RMKT. 17. sz. 4: 20); „Tiszteket úgy elcse-réléc Mint ha volna ő istenec, *Barom képben* ki szénát eszic” (RMKT 17. sz. 6: 249).

A *képben* ~ *képpen* már akkor kezd grammatikai elemmé válni, amikor a *kép*, *ábrázata*, *forma* képzete kikapcsolódik, és valamilyen alaktalan nyersanyag lesz a hasonlítás alapja: „az erős köueket *vijaszképen oluaszto*” (Hofgr. q3r). Majd megjelennek az elvont fogalmakkal a kapcsolatok. 1585: *zalog [= zálog] keppē* (PAPP, Nyjt. 47); 1605: „aszokból az iozagokból semit ell nem adok sem *zalog keppen*, sem eoreok aron” (MNY. 1981: 253); „legottan *choda keppen* meg gyógyvla” (MargL. 198, hasonlóan KerGyül. 125 és 150); 1544: „Ez három zemelek azth wallotak... hogy *hallomaskeppen* hallottak wona...” (MNY. 1940: 52). A következő példában érdemes megfigyelni a *mesében* és *meseképpen* együttes szereplését: „Ilyen képen ott az Natan [Dávid] kiralt meg retenteni, kezde neki *mesze képen* bölchen szolani, az o dolgat az *mesében* es meg erteni” (Hofgr. e4r).

Még inkább szublimálódik a *-képpen* eredeti jelentése melléknevek, névmások és számnevek toldalékaként. Ilyen kapcsolatban nem volt mód a *képében* alak használatára, itt csakis a **képben* > *képpen* szerepelhetett.

Néhány példa a nagyon gazdag régi anyagból:

Melléknevekkel: „Valamenezet ember *halalos keppen* vetkezyk” (ApMélt. 5); *ky-valt keppen* (CornK. 98r, singulariter); 1526: „mert oztan en es *mass keppen* latok hozza” (MNY. 1947: 158); „*Deréc keppen* azért néked hálát adoc” (RMKT. 17. sz. 1: 122); *few-keppen* (Zay 79).

Névmásokkal: „ro[la]d *ozun keppe[n]* scola” (KT., ÓmOlv. 186); „Az igaz meg fizetesnek kediglen, *ezen keppen* kell lennie, hog...” (BodK. 34); „tartvan az te orchadat es orrodát az fevden *mykeppen* az dyzno” (MargL. 73); „az angelnak tekintete *mykeppen* vellamas. es ev ruhaya *mykeppen* ho” (CornK. 53r); 1631: „Az Szent Ianos *illyenképpen* iart vala, Pathmos Szigetiben hogy lakik vala” (RMKT. 17. sz. 4: 500); *ualamikeppen* (Ozorai Bb 8v).

Határozott és határozatlan számnevekkel: *sem egy keppen* (JókK. 87, nullo modo); 1530: „Wadnak kyk Ew Noky *ket keppen* Bezellyk halalath” (MNY. 80: 122); „es meg chvfollyak vala evtet *sok keppen* az eretnekev” (DomK. 24, hasonlóan 176; KerGyül. 182; RMKT. 17. sz. 3: 201); *myndenkeppen* (Zay 63); *Semykeppen* (Zay 25 és 33); „Eröd az túnya Test... Ne vegyen *semmi keppen*” (RMKT. 17. sz. 2: 112).

Ami a hangalakot, nevezetesen a visszaható hasonulást illeti, a régiségből erre is lehet egy-két példát idézni. A mai *Veszprémből* alak régen mint *bezprimmevl* (MargL. 4) és *bezprimevl* (MargL. 433) szerepel. Hasonlóan a mai *hónapban* mint *honappan* áll: „egy *honappan* egyszer” (DomK. 249).

Ilyenformán véleményem szerint a *képpen* < *képben* származtatásnak sem jelentésbeli, sem alaki akadálya nincsen.

(Folytatjuk.)

†HADROVICS LÁSZLÓ